

ANTALL JÓZSEF ÉS A RENDSZERVÁLTÁSKORI POLITIKA NYELVEI*

Bodnár-Király Tibor–Nagy Ágoston

(Szűcs Zoltán Gábor: *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban. 1989–1993.* Budapest, L'Harmattan, 2010.)

POLITIKAI DISKURZUSTÖRTÉNET: ESZMETÖRTÉNET ÉS DISZKURZÍV POLITIKATUDOMÁNY KÖZÖTT

Szűcs Zoltán Gábor, fiatal politológus, eszmetörténész első könyve, *Az antalli pillanat*, már a címválasztással is az ismert cambridge-i tudományos tradíció¹ hazai recepciójaként pozicionálja magát, egyértelműen utalva J. G. A. Pocock *The Machiavellian Moment*jére (A machiavelliánus pillanat). Szűcs munkájának másik fontos hivatkozási pontját a Magyarországon lassan két évtizede létező diszkurzív politikatudomány szemléleti, módszertani ajánlatai jelentik. A két megközelítés ötvözetét Szűcs „politikai diskurzustörténet” névvel illeti, amin közelebbről egyfajta „cambridge-i inspirációjú, mondhatni »pocockiánus« kontextualista elemzést” (35. o.) ért, amelyet azonban nem kora újkori, hanem „kortárs” forrásokon igyekszik alkalmazni.

A szerző a „politikai nyelv”² kategóriáját hívja tehát segítségül a rendszerváltás korabeli politikai diskurzusok értelmezéséhez. Ám azt is megjegyzi, hogy Pocock a „politikai nyelv meglehetősen lazán használt fogalmában [...] inkább az értelmezést segítő heurisztikus eszközt mint egyértelműen körülírható entitást lát” (36. o.). A „politikai nyelv” rugalmassága elsősorban a klaszszikus ideológiafogalom strukturáltságával és kötöttségével szemben mutatkozik meg, különösen akkor, ha a magyar politikai eszmék történetének egy szeletéről van szó.

Szűcs a nyelvi interakciók önmagukon túlmutató társadalmi jelentéseinek és jelentőségének vizsgálatát felvállaló diszkurzív, szociálkonstruktivista irányzat előtt is megnyitja a jelenkortörténeti vizsgálódások lehetőségét. A módszertani

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült.

keret így a politikai nyelvek nagyobb léptékű mozgásának feltérképezésére is lehetőséget ad. Ez azonban nem változatlan nyelvi konvenciók vándorlását jelenti, hanem a „nyelvhasználat története: az a folyamat, ahogy e konvenciók és a politikai viták egyedi szituációi állandóan egymásra hatnak” (38. o.). Ez nem jelenti azonban azt, hogy a politikai diskurzusok szinkron-diakron totalitása megírható és bemutatható lenne, a történész csupán annyit tehet, hogy „megmutatja a politikai viták szinte felmérhetetlen nyelvi összetettségének bizonyos aspektusait”, így „leírása mindig is szelektív marad, és perspektívafüggő” (39. o.).

Négy nagyobb, a kilencvenes évek elején relevánsnak számító politikai „szótárat” különít el a szerző, ezek a „nemzeti történeti”, a „szociologizáló”, az „etnoradikális” és a „reálpolitikai” (70. o.). Kisebb súllyal ugyan, de 1990-ig jelen van a civil társadalom és az ökológizmus nyelve (230. o.) is, amelyek politikai újrafelfedezése talán éppen az elmúlt néhány évhez köthető. A nyelvek azonosításában elsősorban két szempont játszik szerepet: egyrészt, hogy az adott nyelven beszélők miként definiálják a politikai közösséget, másrészt, hogy annak jelenéhez viszonyítva, milyen szerepet tulajdonítanak a (nemzeti) történeti múltnak.

A „nemzeti történelem nyelve” a kisebb megszakításokkal ezer év óta létező államiság folytonosságának diszkurzív tradícióira alapozva ad választ a nemzet, mint politikai közösség közjogi, kulturális, politikai és önidentifikációs kérdéseire. Az említett kérdések maguk is az államiság folytonosságát értelmező, esetenként mást és mást alapnak tekintő hagyományokból származnak. A három másik nyelv az „etnoradikális”, a „reálpolitikai” és a „szociologizáló” viszont ahistorikus alternatíváját jelenti a politikai közösség és a történelem kontinuitásra épülő kapcsolatának.

Ezek közül talán a legszelebbebb körben használt a „szociologizáló nyelv”, amely a hetvenes évek értelmiségi kontextusából nőtt ki, de a XIX. századi nemzeti történelem „függetlenségi” beszédmódjának (például az 1848-as események interpretációjában) a nyomait is magán viselte és a nyolcvanas évekre a közbeszédben domináns szótárat alakított ki. Ez a szótár a tudományosan értelmezhető „társadalmat” tekinti a politikai közösség alapegységének és a politikai jelenségek leírására rendre technokrata, szcientista érveket alkalmaz. A nemzeti történelem kérdését a tudományos, az identitáspolitikai, a szimbolikus, illetve a „függetlenségi beszédmód” hagyományának megfelelően az egymást követő történelmi korszakok és politikai rendszerek közötti folytonosságot tagadva, az újrakezdés és a megszakítottság problémájaként kezeli.

A közösség organikus, metaforikus sokszor politikán kívüli definícióját adja az „etnoradikális politikai nyelv”, amely a magyar politikai gondolkodás kánonjából a népi írók bizonyos körét emeli ki. A nép, mint etnikai egység jelenéhez képest a történeti múlt itt alárendelt szerepet játszik, így nem is válik történelemmé, helyette hagyományként vagy (nemzet)karakterként lehet része a közösség önmeghatározásának.

A „reálpolitika nyelve”, eszmetörténeti gyökereit tekintve, a kora újkori államrezon, illetve a felvilágosodás korának államtudománya által teoretizált Realpolitik-iskolának megfelelően a politikai cselekvés alapegységének az államot tekinti. A jó politika meghatározása így mindig az állami cselekvés kontingens politikai teréhez kötődik. Azaz mindig többszereplős, a célokat a lehetőségektől elválasztva kezeli és jelenorientált. A történeti múlt ebben a keretben csak annyiban válhat fontossá, amennyiben egyfajta példatárként, a politikai cselekvés instrumentumaként hozzá tud járulni a jelen problémáinak értelmezéséhez és megoldásához.

A rendszerváltás nyelvi horizontján működésbe lépő politikai meglehetősen komplex képet mutat. A „nemzeti történelem nyelvével” szemben alternatívát kínáló „reálpolitikai”, „etnoradikális” és „szociologizáló” szótárak azért különösen fontosak a rendszerváltás politikai valóságának konceptualizálásában, mert a történetileg definiált politikai közösség, azaz „a nemzet helyébe egy másik kollektívumot helyeztek” (70. o.).

A „nemzeti történelem nyelvének” a politika köznyelveként való használata Antall Józsefhez és az 1989–93-as időszakhoz köthető, de a „nyelv” alkotóelemei, a benne megjelenő politikai-társadalmi szótárak és történeti narratívák a koalíciós időknél, a két világháború közötti korszaknál, de még a reformkornál is korábbra nyúlnak vissza. A „nemzeti történelem” nagyfokú komplexitása és sokszor szintetizálhatatlan és redukálhatatlan hagyományai miatt a diskurzustörténeti kutatás esetében adja magát egy diakrón ív felvázolása is. A szerző nem spórolja meg ezt az eszmetörténeti munkát, sőt – elsősorban Antall beszédmódja kapcsán – a klasszikus századfordulótól kezdve az elmúlt kétszáz év magyar politikai eszmetörténetéről is fontos állításokat fogalmaz meg. A „nemzeti történelem” különféle tradíciói között egyaránt „fellelhetünk olyan humanista és poszthumanista elemeket, mint a *republikanizmus*, a *neosztoicizmus*, az *államrezon* [...] vagy olyan más kora újkori nyelvek nyomait, mint a *választott nemzet nyelv[e]*” (66. o.), de feltűnik még az „ősi alkotmány”, a „társadalmi szerződés” és a „kamerализmus nyelve” is.

A könyvben tehát a rendszerváltás körüli politikai diskurzusok deskriptív, diszkurzív társadalomtudományi leírása és a történeti perspektíva egyszerre van jelen. Ez utóbbi egyfajta eszmetörténeti metahistóriaként is működik, hiszen az itt-ott elszórt utalásokból egy meglehetősen tudatos és koherens koncepció rajzolódik ki, egyrészt a politikai eszmetörténet teoretikus problémáival, másrészt a vitatkozó politikai nyelvek magyarországi történetével kapcsolatban.

„AZ ANTALLI PILLANAT” NARRATÍVÁJA

A rendszerváltozás fragmentált nyelvi mezejének feltérképezése Szűcs elbeszélésének egyik legfontosabb eleme. A könyv második és harmadik részét

kitevő hat esettanulmányban a rendszerváltás és az első kormányzati ciklus időszakának a feldolgozását végzi el a szerző. Ezekből egy több nyelven beszélő politikai kultúra képe rajzolódik ki.

Ebből Szűcs azt a következtetést vonja le, hogy „egység sosem volt” (179. o.), vagyis a nyelvek összeférhetetlenségének, az „inkommenzurabilitásnak” az állapota valamennyi esettanulmány közös kiindulópontja. A hat esettanulmány további tanulsága, hogy ezeknek a „véleménykülönbségeknek” az eszmetörténeti jelentőségét a szöveg egyszerre köti a késő Kádár-kor demokratizálódó magyar politikai kultúrájának változatos történeti tradícióihoz és az ezeket működtető nyelvi praxisokhoz. Az antalli pillanat ebből a nézőpontból úgy tűnhet, nem több mint a rendszerváltozás politikai diskurzusai útján továbbörökített narratív struktúrák, olvasmányélmények, eltérő szociokulturális, generációs és politikai tapasztalatok révén mozgásba hozott politikai eszmetörténet.

Ezzel a „nagy elbeszéléssel” kapcsolatban azonban számos probléma is felvethető. A legszembetűnőbb az, hogy a szerzőnek részben a forrásanyag sokféleségéből, részben a diskurzustörténeti kutatások hazai beágyazottságának hiányából fakadóan nem sikerül megtalálni a megfelelő arányt a rendszerváltáskori nyilvánosság műfajai (szamizdat, újságcikkek, folyóiratok) és az intézményesült politika különféle terei között, mint a parlamenti vita vagy a sajtótájékoztató. A parlamenti viták elemzéséből levonható megállapítások felvetik azt a kérdést, hogy mennyiben lehet egy, a parlamenti arénához hasonló szűk körben alkalmazott „politikai nyelvet” érvényesnek tekinteni a magyar politikai kultúra egészére. Amennyiben a parlamenti vitákat és kisebb súllyal a politizáló értelmiség különböző, szűk körben ismert és olvasott fórumait tesszük meg kiindulópontnak, komolyan korlátozzuk a kutatás spektrumát. Lényegében csupán a politikai elit politikai kultúráját fogjuk megismerni. Ez egy korai kutatás esetében talán érthető lenne, hiszen ott a legtöbb esetben hiányzik a „populáris” kultúra tanulmányozásához szükséges forrásanyag, ám egy rendszerváltáskorhoz hasonló közegben nem tekinthetünk el a politikai nyilvánosság alsóbb szintjeinek vizsgálatától sem. A parlamenti megszólalások még egy problémát felvetnek, amely részben a retorikai szituációból, részben pedig a professzionalizálódó politika sajátosságaiból származik. Arról van szó, hogy egy-egy parlamenti felszólalás általában előre kidolgozott retorikai konstrukció, így a diskurzusban körvonalazódó politikai nyelvek a parlamenti beszéd és politika szabályai miatt nem biztos, hogy fedik a sajtóban vagy a politikai közbeszédben megmutatkozó politikai kultúrát. A parlament ennek természetesen fontos, ha nem a legfontosabb színtere a '90-es évek elején, ám egy-egy konkrét parlamenti vita kapcsán idézett néhány megszólalás sok esetben kevésnek tűnik egy-egy önálló és szélesebb körben használt politikai nyelv elkülönítéséhez.

A probléma empirikus oldalát illetően az is kérdéses, hogy a '90-es évek elejére domináns pozícióba kerülő „szociológizáló nyelv” rendelkezik-e olyan fokú kánonképző erővel és koherenciával, mint az „etnradikális beszédmód”

háttereként működő, népi íróktól eredeztetett hagyomány, vagy mint a „nemzeti történelem” Antall által következetesen alkalmazott nyelve.

Szűcsnek csak a szélesebb nyelvi kontextust feltáró, diskurzuselemző tanulmányokat követően van lehetősége arra, hogy hozzálasson az antalli „nyelvi kísérlet” rétegeinek kibontásához. Ennek következtében a könyv egysége az antalli pillanat diskurzustörténetének lezárulásával megtörik és egy másik szálon folytatódva Antall József politikai gondolkodásának nyelvi sajátosságaira és összetettségére fókuszáló elemzéssé alakul át. Az ily módon beszűkülő vonatkoztatási keretet csupán egy paradox helyzettel magyarázza a szerző. Antall nyelvi értelemben úgy „bizonyult feltűnően magányos politikusnak,” hogy közben „a magyar politikai kultúra egyik legnagyobb hagyományú, sok szinten intézményesült politikai nyelvét” (183. o.) használta.

A SZOCIOLOGIZÁLÓ POLITIKAI NYELV ÉS ANTALL JÓZSEF

Bár Szűcs rendszerváltásról szóló történetének középpontjában Antall gondolkodástörténeti és diskurzustörténeti helye, illetve a „nemzeti történelem” nyelvi kísérletének kudarcra áll, a szerző – mint azt már a recenzió elején említettük – kitér a szinkrón és diakrón kontextusok diskurzusközpontú bemutatására is. Ez egyrészt a már említett „magyar politikai eszmetörténet” szintjén jelenik meg, másrészt tartalmazza a rendszerváltás utáni néhány év domináns baloldali beszédmódjának, „szociologizáló nyelvnek” egy markáns narratíváját is. Ezt kis túlzással nevezhetjük akár a rendszerváltás utáni liberális eszmetörténeti kánon dekonstrukciójának is, amelyet az elbukott „Antalli kísérlet” keretébe ágyazva ismerhetünk meg.

Amíg a „szociologizáló nyelv” egyre inkább hegemon pozícióra tett szert az értelmiségi és politikai közbeszédben, addig a „nemzeti történelem nyelve” fokozatosan visszaszorult, majd egy időre el is tűnt a politikai diskurzusokból. Antall gondolkodásmódjának a magva az a felismerés, hogy a köztársasági alternatíva és a történeti-közjogi kontinuitás nem zárják ki egymást, sőt ebben a nyelvhasználatban a modern parlamentáris köztársaság „egyenesen az alkotmányos monarchia örököse” (94. o.). Az „»antalli pillanat« története voltaképp nem más, mint annak históriája, hogy miként tűnt el ez az alternatíva a magyar politikai diskurzusból, s tolódott át a vita a Horthy-kor megítélésére.” (uo.)

A könyv negyedik részében elsősorban Antall újító szándékú, ám a történeti tradíciókból építkező nyelvi kísérlete az érdekes, nem pedig az azt körülvevő diszkurzív közeg. Pocock módszertanát felidézve: nem a meglévő nyelvi kereteken belül zajló játék lesz a fontos, hanem magukra a keretekre történő rákérdés kronologikusan is jelentős pillanata.³ A meglévő keretek és az időről-időre bekövetkező újítási kísérletek természetesen nem lesznek önmagukba zártan értelmezhetők és egy diskurzustörténeti monográfia feladata talán éppen

ennek a sajátos dinamikának a felmutatása bizonyos rendkívüli helyzetekben. Szűcs ezt már korábban is megtette egy másik „korszak” kapcsán, a ’98 utáni Fidesz „újkonzervatív” nyelvi invenciójáról írva (Vö. Szűcs, 2006: 244.).

A szerző által választott hangnem elégikussága is elsősorban ennek a ket-tősségnek az elbeszélésében érzékelhető. A „szociologizáló nyelvet” használó liberális értelmiségi tábor „sikere” Antall és a „nemzeti történelem nyelve” számára a kísérlet bukását jelenti, ám egyben gyászbeszéd is saját maga fölött.

A „szociologizáló nyelv” metahistóriája épp az ezt a nyelvet használó elszórt források, illetve lábjegyzetek figyelmes olvasása révén rajzolódik ki, amelynek lényeges eleme a monográfiát keresztül-kasul átszövő allúziórendszer is. Szűcsnek sikerült számtalan olyan szöveghelyet találnia a kilencvenes évek – öndefiníciója szerint liberális – diskurzusaiból, amelyek a nyolcvanas évek toposzára építve indítják be az ellenségképzést és a „nemzeti történelem nyelvének” azonosítását a ’45 előtti „nem demokratikus” idők utáni nosztalgiával.

Kérdés persze, hogy egy viszonylag szűk körben zajló értelmiségi diskurzust (például a Beszélő folyóiratban megjelent cikkeket) mennyiben extrapolálhatunk a politikai diskurzus vagy a szociologizáló nyelvhasználat egészére. A monográfia koncepciója alapján ez nem tűnik elnagyolt lépésnek, hiszen a diskurzustörténeti paradigma, mint azt már Antall nyelvhasználata esetében is láthattuk, a diskurzusok és beszélők súlyozását is megengedi. A „szociologizáló nyelv” története értelmezhető egy olyan önbeteljesítő jóslatként is, amely a nyolcvanas években már teoretikusan-nyelvileg felépített univerzumot terjeszti ki a rendszerváltás után, talán túlságosan is következetesen.

A „nemzeti történelem nyelvének” liberális és a „szociologizáló nyelvet” beszélő értékelése kapcsán született meg az, a magát máig is makacsul tartó toposz, amely szerint „Antallnak nem sok mondanivalója volt a jelen *valódi* politikai problémáiról, az általa elképzelt eszmei és politikai tagoltság csak fantáziája szülötte volt.” (225. o.) Ez egyrészt érvényteleníti a modernség és a modernizáció Antall által felvázolt narratíváit, másrészt illegitimnek tartja a „nemzeti történelem” fogalomkészletét a „valódi” szociális és gazdasági problémák elbeszélésére.⁴ Persze ez csak annyiban van így, amennyiben a társadalmi jelenségeket már eleve és kizárólag a „szociologizáló nyelv” fogalmaival tesszük leírhatóvá.⁵ A liberális kánon diskurzustörténeti elemzése azért is különösen indokolt, mert képes rámutatni a késő Kádár-kor diskurzusaiban megvagy éppen újjászülető „modern” társadalomtudományok (különösen a politikatudomány, a közgazdaságtan, az alkotmányjog és a szociológia), illetve az ezekhez köthető beszédmódok és intézmények kánonjaiba beépülő mitologikus tudásanyag tudományos megalapozatlanságára és talajtalanságára.

A liberális értelmiség dominánsan „szociologizáló” nyelvhasználata, amennyiben nem vetette el a történelmi-szimbolikus kérdéseket eo ipso időszerűtlenként vagy érvénytelenként, a magyar történelem egy sajátos koncepciójával dolgozott. A nemzeti történelmet elsősorban „függetlenségi” keretben interp-

retáló liberális beszélők (Szabó Miklós, Vásárhelyi Miklós stb.) a múltról szóló narratívák analógiás használata mellett tették le a voksukat és a kormánypárt MDF pozícióját és a párton belüli ideológiai-nyelvi sokszínűséget és divergenciát a két világháború közötti időszakra vonatkoztatták. A „függetlenségi hagyomány” eszmetörténeti ősforrása a huszadik század második feléből természetesen Bibó István, akinek történelemszemlélete nagyban meghatározta a nyolcvanas évek végének – kilencvenes évek elejének liberális történelemfelfogásait is.

Szabó Miklós esetében többről van szó, mint „politikai beszédről”, hiszen ő a történész pozíciójából is igyekezett a huszadik századi jobboldali hagyományt egy koherens narratívában elhelyezni. Ez a fajta történelemkép első-sorban az (ebben az időben még kiadatlan) újkonzervativizmus-könyvében (Szabó, 2003) kristályosodik ki. A nemzeti történelem per analogiam használata óhatatlanul oda vezetett, hogy Szabó, a számára az MDF tevékenységét (élén Antallal) az újkonzervativizmus-könyv koncepciójában kezdte el értelmezni (163. o.).

Ebben a kontextusban a Demokratikus Charta „antifasiszta” összefogása nyomatékositotta végleg azt a népszerű tézist, hogy „a magyar szocialisták és liberálisok végső soron »egy nyelven vitatkoznak« egymással, míg a jobboldalt egy világ választja el tőlük.” (164. o.) Szűcs két kérdést igyekszik ennek kapcsán megvizsgálni, egyrészt a Horthy-analógia szerepét az SZDSZ és az MSZP viszonyának újragondolásában, másrészt Csurka alakjának eltolódását a népnemzeti-ellenzéki pozíció felől a Horthy-kor jobboldali radikalizmusa felé. A „demokratikus” illetve a „múlt felé forduló” vagy „nosztalgikus” politikára kettéosztott diszkurzív tér már 1991-ben, az ún. „Vitányi-vitában” is megjelent. Az 1994-es események felől visszatekintve ebben a narratívában már úgy látszik, mintha „a politikai tér újraírása [...] a horthysta és modernizációpárti ellentétpár segítségével [...] valamiféle természetes és elkerülhetetlen folyamat lett volna” (169. o.), amivel persze már meg lehet alapozni ideológiailag és történetileg is a rendszerváltó liberálisok és a volt állampárt maradékának koalícióját.

Ez azonban már egy másik történet, amely még megírásra vár. Szűcs könyve bár 1993–94 körül véget ér, ám mindenképpen túlmutat önmagán. Ez a monográfia nem csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy egy, a rendszerváltáshoz hasonlóan „túlírt” jelenség kapcsán is mondhatunk még érdekes dolgokat a közhelyé koptatott tranzitológiai vagy társadalomtudományi szentenciákon kívül, hanem arra is, hogy egy nyelvi-történeti perspektívaváltással talán közelebb kerülhetünk a saját jelenünk megértéséhez is. A „nemzeti történelem nyelvének” és Antall szerepének diszkurzív elemzése kapcsán a múlthoz és az időhöz való viszony kérdése tehát történetileg, tudományosan és politikailag is felmerül és csak reménykedhetünk abban, hogy talán hozzásegíti a XXI. századi politikatudóst ahhoz, hogy reflektáltabban és ironikusabban tekintsen a saját korára.

JEGYZETEK

- ¹ A témáról összefoglaló jelleggel lásd: (Horkay-Hörcher, 1997)
- ² A fogalomhoz lásd: (Pocock, 2009)
- ³ Lásd: (Trencsényi, 2007: 42)
- ⁴ Érdekes adalék a témához Becskeházi Attilának és Kuczi Tibornak a hetvenes évek magyar szociológiáját vizsgáló kötete, amelyben a szerzők – Szűcs könyve felől olvasva – lényegében a szociologizáló nyelv „pretudományos” (Szalai Erzsébet) eszmetörténeti forrásvidékét mutatják be. Akkoriban, Kuczi szerint, a „szociológiai diskurzussal” pontosan az volt a probléma, hogy hazai művelői egy olyan tudományt igyekeztek meghonosítani, amelyik fogalomkészletét és paradigmáit tekintve teljességgel idegen volt a ’70-es évtized és a magyarországi szocializmus foucault-i értelemben vett „episztéméjétől”. (Vö. Becskeházi – Kuczi, 1992)
- ⁵ Szűcs a 478. lábjegyzetben idéz Nagy W. Andrásnak a Beszélő (1990) 50. számában megjelent cikkéből (Bibó vagy Biberach?) egy jellemző részletet: „Ezzel szemben, két hosszú beszédében Antall József szinte semmit sem mondott a gazdaságról. Ehelyett, szokás szerint, történelmi példázatokkal, eszmetörténeti útmutatásokkal, erkölcs- és jellemstilárdító felhívásokkal igyekezett megmutatni a menekülés útját.” (225.)

IRODALOM

- Becskeházi Attila – Kuczi Tibor (1992): *Valóság '70. Szociológia, ideológia, közbeszéd – Szociológia és társadalomdiskurzus*. Budapest, Scientia Humana.
- Horkay Hörcher Ferenc (1997): „A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe (utószó)”. In: Uő. (szerk.): *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*. Pécs, Tanulmány. 287–305.
- Pocock, J. G. A. (2009): „The history of political thought: a methodological inquiry”. In: Uő.: *Political Thought and History. Essays on Theory and Method*. Cambridge, Cambridge University Press. 3–19.
- Szabó Miklós (2003): *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest, Új Mandátum.
- Szűcs Zoltán Gábor (2006): „Újkonzervatív forradalom: A nyelvi innováció stratégiája az 1998-as kormányprogram vitájában”. In: Szabó Márton (szerk.): *Fideszvalóság. Diszkurzív politikatudományi elemzések a Fideszről*. Budapest, L’Harmattan. 99–128.
- Szűcs Zoltán Gábor (2008): „A diszkurzív politikatudomány mint politikai diskurzustörténet. Tudományszemléleti és módszertani esszé”. (Műhelytanulmányok 2.) Miskolc, Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézet.
- Trencsényi Balázs (2007): „Eszmetörténeti program és módszertani adaptáció”. In: Uő.: *A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely. 13–58.